

Korxonalar birlashish va qo‘shib olinishining raqobatga ta‘sirini baholash

LUQMANOV SHARIFXON A‘ZAM O‘G‘LI

O‘zbekiston Respublikasi Raqobatni
rivojlantirish va iste‘molchilar huquqlarini

himoya qilish qo‘mitasi mutaxassisi

Tel: +998 93 355 97 74

Annotatsiya: Ushbu tezesda, birlashish va qo‘shib olinishlarning raqobatga ta‘sirini baholash usullari va tahlil qilishning yondashuvlari haqida ma‘lumot beradi. Tezesda, empirik tahlil va nazariy qarashlarni o‘z ichiga olgan tartibda birlashish va qo‘shib olinishlarning raqobatga ta‘sirini baholash keng ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: Birlashish va qo‘shib olish, tovar va moliya bozorlari, raqobatga ta‘siri, raqobat siyosati, Herfindahl-Hirschman Indeksi, narx siyosati, monopoliya, tartibga solish usullari, tartibga solish mexanizmlari.

Birlashish raqobatga ijobiy va salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Ta‘sirni baholash bozor konsentratsiyasi, bozorga kirishdagi to‘siqlar, potentsial samaradorlik va iste‘molchilar farovonligiga umumiy ta‘sir kabi turli omillarni hisobga olishni talab qiladi.

Birlashish raqobatchilar sonini kamaytirish orqali bozor konsentratsiyasining oshishiga olib kelishi mumkin. Agar birlashuvchi subyekt haddan tashqari dominant bo‘lib qolsa, u narxlarni nazorat qilish, iste‘molchilarning tanlovlarini cheklash va innovatsiyalarni rag‘batlantirishni kamaytirish qobiliyatiga ega bo‘lishi mumkin.

Qo‘shilish yangi raqobatchilar uchun kirish to‘siqlarini oshirishi mumkin, ayniqsa, agar birlashgan korxonalar sezilarli bozor kuchiga ega bo‘lsa. Bu raqobatni bo‘g‘ib qo‘yishi va yangi ishtirokchilarning birlashgan tashkilot pozitsiyasiga e‘tiroz bildirishining oldini olishi mumkin.

Birlashishlar birlashgan tashkilotga ham, iste‘molchilarga ham foyda keltiradigan samaradorlikni yaratishi mumkin. Ushbu samaradorlik iqtisod, texnologik yutuqlar,

takomillashtirilgan tarqatish tarmoqlari yoki xarajatlarni tejashni o'z ichiga olishi mumkin. Agar samaradorlik iste'molchilarga arzon narxlar yoki yaxshilangan mahsulotlar ko'rinishida o'tkazilsa, ular raqobatni kuchaytirishi mumkin.

Birlashish innovatsiyalarga ta'sir qilishi mumkin. Birlashish tadqiqot va ishlanma imkoniyatlarini oshirishga olib kelishi mumkin bo'lsa-da, agar birlashuvchi tashkilot cheklangan raqobatga duch kelsa, ular innovatsiyalar uchun rag'batlarni ham kamaytirishi mumkin. Buning sababi shundaki, raqobat ko'pincha kompaniyalarni mahsulot va xizmatlarini doimiy ravishda yaxshilashga undaydi.

Birlashishning raqobatga ta'siri raqobat qonunlari va qoidalari doirasida baholanadi. Monopoliyaga qarshi organlar va tartibga soluvchilar raqobat va iste'molchilar farovonligiga zarar keltirmasligi uchun qo'shilishlarni sinchkovlik bilan baholaydilar. Ular raqobatbardosh deb topilgan shartlarni qo'yishi yoki qo'shilishlarni taqiqlashi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, qo'shilishning raqobatga ta'siri muayyan sohaga, bozor dinamikasiga va qo'shilish tafsilotlariga qarab farq qilishi mumkin. Har bir qo'shilish uning raqobatga potentsial ta'sirini aniqlash uchun har tomonlama baholanadi.

Birlashish yoki qo'shib olishni raqobat muhitaga ta'sirini bir nechta usullar yordamida baholash mumkin. Bulardan asosiysi Herfindahl-Hirschman Indeksi (HHI)ni ko'rishimiz mumkin.

HHI monopoliyaga qarshi organlar tomonidan, birinchi navbatda, korxonalarining birlashishi ular faoliyat yuritayotgan bozorlardagi raqobat muhitiga qanday ta'sir qilishini baholash uchun foydalaniladi.

HHI Indeks bozordagi tegishli raqobatchilarning bozor ulushini olish, ularni kvadratga ko'tarish va ularni qo'shish bilan hisoblanadi.

$HHI = S_1^2 + S_2^2 + S_3^2 + \dots + S_n^2$ bu yerda S korxonaning bozordagi ulushi n esa ushbu bozordagi korxonalar soni.

Agar indeks $HHI < 1\ 000$ bo'lsa ushbu bozorda raqobat holati yaxshi,

$1\ 000 < HHI < 1\ 800$ bo'lsa o'rta konsentratsiyalshgan,

$1\ 800 < HHI < 10\ 000$ bo'lsa monopollashgan deb baholanadi, bu chegaralar ham bazi omillarga qarab o'zgarishi mumkin.

Masalan birlashishdan oldin va keyin 3 ta korxonada misolida ko'rib chiqsak, bunda 2 ta korxonaning bozor ulushi 40 % va 3-korxonanikini 20 % deb olsak:

$$HHI=0,4^2+0,4^2+0,2^2=0,36=36 \%$$

Agar 40 % ikkita korxonada birlashishni amalga oshiradigan bo'lsa

$HHI=(0,4+0,4)^2+0,2^2=0,68=68\%$ bu yerda korxonalarining birlashishi bozor monopollashuviga olib kelishi mumkin.

Milliy qonunchilikka ko'ra Iqtisodiy konsentratsiya bo'yicha monopoliyaga qarshi organning oldindan roziligi quyidagi shartlardan biri mavjud bo'lganda olinadi:

agar xo'jalik yurituvchi subyektlardan biri aktivlarining balans qiymati yoki oxirgi kalendar yilda tovarlarni realizatsiya qilishdan olingan tushumi bazaviy hisoblash miqdorining ikki yuz ellik ming baravari miqdoridan ortiq bo'lsa;

agar bitimlar ishtirokchilari aktivlarining jami balans qiymati yoki oxirgi kalendar yilda tovarlarni realizatsiya qilishdan olingan jami tushumi bazaviy hisoblash miqdorining besh yuz ming baravari miqdoridan ortiq bo'lsa.

Xulosa Birlashish va qo'shib olishni nazorat qilishning asosiy maqsadi har doim raqobatbardosh bozor tuzilmalarini saqlash va iste'molchilar manfaatlarini himoya qilish bo'lgan. Biroq, bu maqsadga erishish uchun foydalanilgan yondashuvlar, tahliliy asoslar va huquqiy strategiyalar yillar davomida sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. Ushbu uzluksiz evolyutsiya joriy va kutilayotgan bozor tendentsiyalarini hisobga olgan holda, raqobat va iste'molchilar farovonligini oshirishda qo'shilish nazorati samarali bo'lishini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xonkeldieva G Korxonalar korporativ boshqaruvining baholash usullarini tahlil qilish “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2017 yil

2. Khujamurodov A., Jumanova Z. Methodological Aspects of the Bank's Information Security //Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN. – 2020. – T. 2249. – №. 0892.

3. Clark, J. M. Economics and modern psychology, I and II. Journal of Political Economy, 26(1-2), 136-66.
4. Antitrust and Regulation. Dennis W. Carlton, Randal C. Picker. Chapter in NBER book Economic Regulation and Its Reform: What Have We Learned? (2014), Nancy L. Rose, editor (p. 25 - 61). Conference held September 9-10, 2005. Published in June 2014 by University of Chicago Press- <http://www.nber.org/chapters/c12565>.
5. Rasulov N. M., Ismailov A.R. Monopoliyaga qarshi boshqaruv nazariyasi. O`quv qo`llanma. -T.: «IQTISODIYOT», 2019.
6. Journal of Competition Law & Economics, Advance Access publication 20 November 2009, Dynamic competition in antitrust law.
7. Портер, Майкл Э. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Пер. с англ. Учебник.-2-изд.- М.: Альпина Бизнес Букс, 2009.
8. N.T.O`rmonov, A.Ismailov, “Korporativ boshqaruv: prinsiplar, siyosat, amaliyot”. O`quv qo`llanma IQTISODIYOT nashriyoti, 2019 yil
9. Marc Georgen. Corporate Governmance: A Global Perspective, 1 st Edition 2018 yil
10. Bolshoy ekonomicheskiy slovar. - M.: Institut novoy ekonomiki. A.N. Azriliyan. 1997.
10. O`zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish va iste`molchilar huquqlarini himoya qilish qo`mitasi ma`lumotlari.
11. <https://lex.uz/>
12. <https://.wikipedia.org/>